

חדושי רבנו חיים הלוי על הרמב"ם

הלכות יסודי התורה

פיה הליא כשיעמוד נכרי ויאמנם את ישראל לעבור על אחת מכל מצוות האמורות בתורה או יכרנו יעבור ואל יכרנו וכו' בד"א בשאר מצוות חוץ מע"ז וג"ע וספ"ד אבל שלש עבירות אלו אם יאמר לו עבדך על אחת מהן או תהרג יכרנו ואל יעבור עכ"ל, והוא בסוגיא דסנהדרין דף ע"ד אחר ר' יוחנן משום ר"ש בן יהושע נחמו וגמרו בעלית בית נחמה בלד כל עבירות שבחורה אם אומרים לו לאדם עבדך ואל תהרג יעבור ואל יכרנו חוץ מע"ז וג"ע וספ"ד וכו', ע"ז כר"א דתניא ר"א אומר ואהבת את ד' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך וכו', ג"ע וספ"ד כדרכי דתניא רבי אומר כי כאשר יקום איש על רעהו ורלחו נפש כן הדבר הזה וכו' ומקיש נערה המאורסה לרולח מה רולח יכרנו ואל יעבור אף נערה המאורסה תהרג ואל תעבור, ורולח גופי' מנגן סברה הוא וכו' מי יימר דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דהאי גברא סומק טפי, ושם בסוגיא עוד לא אמרו אלא בלינעה אבל בפרהסיא אפילו מזה קלה יכרנו ואל יעבור וכו', והא אסתר פרהסיא הוא, אחר אב"י אסתר קרקע עולם היתה, רבא אמר הגאון עזמן שאני, ובחוס' שם הקשו דתפיק ל"י דאסתר בכלל עריות הואי וכמבואר במגילה דט"ז כאשר אבדתי מבית אבא כך אבדתי מחך, ומינ' דאי משום עריות כו"ע ס"ל דמהני טעמא דקרקע עולם לענין דלא מיחייב למסור עלמה משום עריות, דהא מרולח קא ילפינן לה, ורולח גופי' כי מיחייב למסור עזמו ה"מ קודם שיהרגו בידים, אבל היכא דלא עבד מעשה כגון שמשליכין אותו על הטיטוק ונתמטק מסתברא שאינו חייב למסור עזמו, דמאי אחר אדרבה מאי חיות דדמא דחבראי סומק טפי דלמא דמא ידי סומק טפי כיון דלא עבד מעשה, והרמב"ם דהתם ולא הזכיר כלל דקרקע עולם משמע דחולק ע"ז וס"ל דבכל גווי יכרנו ואל יעבור בנ"ע, וכבר נחלקו הראשונים בזה וכמבואר בבעל המאור ובמלחמות שם, עיי"ש דס"ל דאסתר לא הואי עריות כלל, דהך סוגיא ס"ל דהיתה פטויה, או דביאת נכרי לא חשיבא בכלל עריות וכשיטת ר"ם בחוס' שם, וע"כ זהו שסמך הרמב"ם דבעריות מהיא בכל גווי תהרג ואל תעבור, אלא דל"ע דהרי החוס' הוכיחו מרולח דהייב דהוי שב ואל תעשה אינו מחייב למסור עזמו ולמה פסק דבכל גווי תהרג ואל תעבור, וי"ל דכיון דברליחה גופא הא דחלוק שב ואל תעשה ממעשה בידים הלא אין זה משום חומר דמעשה בידים, ורק דכיון דשני הגפפות שקולות הן ע"כ לריך להיות שב ואל תעשה, ודינו כשני רליחות שאין דוחות זא"ז דדינו בשב ואל תעשה, וע"כ לא שייך זאת בעריות דנימא דפקוח נפשו שקול כעריות, וכיון דלפינן מרולח בעיקר הדיון דאינו נדחה בפני פקוד' ממילא הדר דינא דשב ואל תעשה ומעשה בידים שוין ובכל גווי תהרג ואל תעבור.

וי"ף עוד, דהנה ל"ע בדברי החוס', דמאי ענין נערה המאורסה למי שמשליכין אותו על הטיטוק ונתמטק, דהתם אינו לא הוי רולח כלל ולא עבד על שפ"ד, דהא לא הוי רק כאבן ועין ביד הרולח שמשליך אותו, דמי שמשליך

אותו הוא הרולח, ולהכי לא חייב למסור את עזמו, משא"כ בנערה המאורסה אף דלא קעבדה מעשה, מ"מ הרי היא עוברת על ג"ע, ולהכי שפיר הדין טוחן דתהרג ואל תעבור, ונראה דכוונת החוס' כך היא, דכיון דרולח הוא מסבירא דמאי חיות דדמא דידך וכו', א"כ הא גם אם הוה משכחין דיהא בזה דין רולח ורק דלא ליעבד מעשה ג"כ לא היה חייב למסור עזמו דמאי אחר אדרבה מאי חיות דדמא דחבראי סומק טפי דילמא דמא ידי סומק טפי כיון דלא קעבד מעשה, וא"כ ה"ם בנערה המאורסה דילפא מרולח אף דעוברת על ג"ע כיון דלא קעבדה מעשה אין בה הך דינא דתהרג ואל תעבור, אלא דברולח גופא ל"ע בזה, דבאמת יש לפרש מאי דקאמר הגמ' הך סברה דמאי חיות דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דחברא סומק טפי בחרי גווי, או דנימא דכיון דשקולין הם שניהם ע"כ ממילא הוי דינא דלריך להיות בשב ואל תעשה ועל מעשה בידים יכרנו ואל יעבור, או דנימא דכיון דשקולין הן ממילא אינה נדחית בפני פקוד', ואין חילוק בין שב ואל תעשה למעשה בידים דלעולם אין בה דין דחיה, וממילא דהוי דינא דיהרג ואל יעבור בכל גווי, וגם ברליחה גופא אם ה' שוא"ס בגוונא דיש בה דין רליחה ג"כ אמרינן כיון דשקולים הם ואין חבירו נדחה מפני פקוח נפשו ממילא יכרנו ואל יעבור כיון דלא חלס דין דחיה בהרליחה, ונראה דכן הוא כפירוש השני שכתבנו מהא דלימא בב"מ דף ס"ב שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים וכו' עד שבא ר"ע ולימד ומי אחיך עמך חייך קודמין למי אחיך, הרי דאע"ג דהתם הוי בשוא"ס, ועוד יותר דלא הוי התם דין רליחה כלל ורק משום דין הללה, ומ"מ לריכין לקרא דוחי אחיך עמך דחייך קודמין, וש"מ דדווקא בהללה דליכא קרא דוחי אחיך עמך דחייך קודמין, אבל ברליחה דליכא קרא בכל ענין יכרנו ואל יעבור אף בשוא"ס ובכל עבד מעשה, אם אך יש בו דין רליחה, ולפ"ז שפיר פסק הרמב"ם דבעריות תהרג ואל תעבור בכל גווי אף בקרקע עולם, כיון דגם ברליחה הדין כן דאינה נדחית בפני פקוד' כגון גווי, וה"ם לעריות דלפינן מינה דאין בה דין דחיה כלל לעולם, וע"כ בכל גווי תהרג ואל תעבור אף בקרקע עולם ובשב ואל תעשה וכמ"כ,

הלכות תפלה

פ"ד הליא ה' דברים מעבדין את התפלה אע"פ שהגיע זמנה וכו' וכוונת הלב וכו' כיצד כל תפלה שאינה ככוונה אינה תפלה ואם התפלל בלא כוונה חזר ומתפלל בכוונה מלא דעמו משובשת ולבו סרוד אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו עכ"ל. מסתימת לשון הרמב"ם מבואר דדין כוונה הוא על כל התפלה שכל התפלה הכוונה מעבדת בה, וקשה ממה שפסק הרמב"ם בפ"י שם ז"ל מי שהתפלל ולא כיון את לבו יחזור ויתפלל בכוונה ואם כיון את לבו בברכה ראשונה שוב אינו לריך, דמבואר להדיא דהכוונה אינה מעבדת רק בברכה ראשונה, ול"ע.

ונראה לומר דמרי גווי כוונת יש בתפלה, האמת כוונה של פירוש הדברים, ויסודה הוא דין כוונה, ושנית שיטתו

אם יכול לכוון רק שהתפלל בלא כוונה יחזור ויתפלל משום כך כוונה שמיובה מדבריהם, וע"כ לא הביא הרמב"ם רק שיחזור ויתפלל ולא יותר וכפ"ל.

פ"י ה"ז מי שה' עומד בתפלה וזכר שכבר התפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה ואם הייתה תפלת ערבית אינו פוסק שלא התפלל אותה מחלה אלא על דעת שאינה חובה עכ"ל, ובהשגות ז"ל אין כאן נחת רוח עכ"ל.

ע"ז ברכ"מ שפי' ההשגה משום דס"ל דגם תפלת ערבית קבולה בחובה ודינו שפוסק באמצע הברכה. ולדעת הרמב"ם ז"ל דהא דחובה ונדבה לא משטרפי הוא משום דהן חלקיק בעלם החפלה של תפלה, דהו תפלת חובה וזו תפלת נדבה. וערבית דין רשות ונדבה עלה, והא דקבולה לחובה פירושו שקבעו חובה על עומן להתפלל תפלת רשות ונדבה, אבל התפלה בעצמותה נדבה ורשות היא, כיון דבעיקר תקנת וחובת תפלה אינה רק רשות ונדבה. וע"כ שפיר פסק הרמב"ם דערבית הואיל והיא בעצמותה רשות ונדבה משטרפת עם תפלת נדבה דחד מינא גינהו, ושאר תפלות דהויין חובה בעיקר מילתיהו הויין תרי מיני ולא משטרפי עם נדבה. והנה ברי"ף בדין תפלת ערבית רשות סיים ז"ל מיהו הנ"מ היכא דלא גלי ל' כלל אבל היכא דגלי ל' לתפלת ערבית כבר שו"י על"י לחובה וכו' ואפילו למ"ד רשות חובה הוא דליתא אבל מזה איחא והאידנא נהוג עלמא לשו"י כחובה, והרמב"ם בפ"א שם כתב ז"ל ואין תפלת ערבית חובה כתפלת שחרית ומנחה ואעפ"כ נהוג וכו' להתפלל תפלת ערבית וקבולה עליהם כתפלת חובה. ונראה דהשמיט הא דכתב הרי"ף דמשהתחיל להתפלל שו"י חובה דהו דין בעצמותה של התפלה דמשהתחיל להתפלל נעשית חובה מאל"י, דלפ"ז התפלה בעצמה שניה היא מתפלת נדבה, והרמב"ם דסובר דתפלת ערבית בעצמותה היא חד מינא עם תפלת נדבה ע"כ השמיט וסיים רק הא דקבולה בחובה ר"ל דנהוג להתפלל התפלת נדבה וכמש"ל. ועיין עוד בפ"א מהל' תפלה שכתב הרמב"ם ז"ל תפלת הערב אע"פ שאינה חובה המתפלל אותה זמנה מתחלת הלילה עד שיעלה עמוד השחר וכו' המתפלל תפלה קודם זמנה לא יא' יד"מ ומוחר ומתפלל אותה בזמנה וכו' יש לו להתפלל תפלת ערבית של שבת בערב שבת קודם שמשקע החמה וכו' לפי שתפלת ערבית רשות. הרי להדיא דדעת הרמב"ם דתפלת ערבית דין רשות ודין נדבה עלה גם בשעה שמתפלל אותה. והיינו כעשמי' דמטרפת עם תפלת רשות ונדבה, וחד מינא גינהו. והראב"ד שם השיג וכתב שאין ראוי לעשות כן אלא לזרוך שעה, והיינו כדעת הרי"ף דלא הויא חד מינא עם נדבה ובשעת התפלה חחרת להיות חובה מאל"י וכמש"ל.

א"ר אשר יראה בדעת הראב"ד. דהנה בברכות דף כ"א אר"י אמר שמואל ה' עומד בתפלה וזכר שהתפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה וכו' ואר"י א"ש התפלל ונכנס לבה"כ ומלא ליבור שמתפללין אם יכול לחדש בה דבר יתפלל ואם לאו אל יתפלל ונריבא דאי אשמעינן הכא משום דלא אחמיל בה אבל הסם דאחמיל בה אימא לא נריבא. וכתב הרי"ף דהא דר"י אמר שמואל לא פליגא אדר' יוחנן דהלואי שיתפלל אדם כל היום כולו דהויא ג"כ ביכול לחדש קמיידי ואי לא אל יתפלל. ואפילו באמצע ברכה פוסק, אכן ברש"י בשם בה"ג פסק דהלכה כר"י בספק התפלל וכו' אמר שמואל בודאי התפלל. ומבואר בדעתם דר"י אמר שמואל ור"י פליגי. וברמב"ם פ"א מהל' תפלה פסק וז"ל תפלות אלו אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם וכו' ולא אותן התפלות שמוסיף כמו מקריב נדבות לפיכך לריך לחדש דבר, הרי להדיא בדעת הרמב"ם דהא דלריך שיחדש

שיכון שהוא עומד בתפלה לפני ד'. כמבואר בדבריו פ"ד שם ז"ל ומה היא הכוונה שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו עומד לפני השכינה. ונראה דכוונה זו אינה מדין כוונה רק שהוא מעט מעט התפלה, ואם אין לבו פנוי ואינו רואה את עצמו עומד לפני ד' ומתפלל אין זה מעשה תפלה, והרי הוא בכלל מתעסק דאין בו דין מעשה. וע"כ מעכבת כוונה זו בכל התפלה. דמקום שה' מתעסק דינו כלא התפלל כלל. וכאלו דלג מלות אלה. והלא ודאי דלענין עלם התפלה כל ה"ס ברכות מעכבין. ורק היכא שמתון ומכיר מעשיו ויודע שהוא עומד בתפלה אלא שאינו יודע פירוש הדברים שזה דין מסוים רק בתפלה לבד, הוספת דין כוונה. בזה הוא דאירי הסוגיא דברכות דף ל"ד המתפלל לריך שיכון לבו בכל הברכות ואם אינו יכול לכוון את לבו בכולם יכוון באחת מהן. אר"מ אר"ס משום חד דבי רבי באבות. ובאמת דגם בדין כוונה תרי דינים יש בזה, חדא דין כוונה שמכוון לעשות המזה והוי מדין כוונה של כל המלות דק"ל מלות לריכות כוונה. ובהו אין חילוק בין ברכה ראשונה לשאר התפלה. כיון דהוא דין הטהג בכל המלות. וכשאר המלות דכל המלות כולה לריכה כוונה ולא מהני כוונת מקצתה ה"ג בתפלה דכוותה כולה לריכה כוונה. וזהו שפסק כן הרמב"ם דהא דבעינן שידע שהוא עומד בתפלה מעכב בכל התפלה כולה. והיינו מחרי טעמי. חדא משום דבלא"ה הוי מתעסק. ועוד משום דין מלות לריכות כוונה. דתרווייהו מעכבי בכל התפלה. כמו בכל המלות. ורק בכוונת פירוש הדברים דהוא דין מסוים רק בתפלה בזה הוא דק"ל דלא מעכבא רק בברכה ראשונה דאבות ומבואר בהסוגיא דברכות דף ל"ד.

והנה בפ"ד גבי כוונה שידע שהוא מתפלל כתב הרמב"ם ז"ל כוונת הלב כיצד כל תפלה שאינה בכוונה אינה תפלה ואם התפלל בלא כוונה חזר ומתפלל בכוונה מלא דעתו משוכשת ולבו סרוד אסור לו להתפלל עד שתתשב דעתו, ובפ"י שם לא כתב הרמב"ם רק חד נושא מי שהתפלל ולא כיון לבו יחזור ויתפלל בכוונה. ואיך תרי בבי שמועד דעתו אם יכול לכוון וכן הא דכלא כיון הוי כלא התפלל השמיט. ונראה דדעת הרמב"ם דשני מחלקות הן בתפלה. זאת הכוונה שהוא מכון ומכיר שהוא עומד בתפלה דזה הוי משום דין מתעסק ומשום דין מלות לריכות כוונה דזה הדין והעיקוב הלא נהג בכל התורה ובכל המלות לחוד. וכוונת פירוש המלות לחוד. ותרי גווי חיובי המה בתפלה. מחויב הוא לכוון שהוא עומד בתפלה משום דלא שניא תפלה משאר המלות. ומחויב הוא בכוונת פירוש הדברים משום חובת כוונה המסוים רק בתפלה. ושני החיובים אין מעכבין וא"י. אלא דיואף מה מוילא. דאם הוא מתעסק או חסר לו דין כוונה של כל המלות א"כ הרי בטל עיקר המזוה, וממילא דהרי הוא כלא התפלל, ואם אינו יכול לכוון אל יתפלל כיון דאין זה תפלה כלל, אכן בחובה כוונה של פירוש הדברים כיון דהויא מסוימת רק בתפלה ע"כ אחרינן דאפ"ג דאינו יכול לקיימה מ"מ שפיר חיילא על"י חובת תפלה שיעשה אותה ככל המלות ואיה בה דין תפלה. ואם שיוכל להיות כן גם בלא טעמא. אבל יש להוסיף עוד, לדעת הרמב"ם דחובת התפלה ומזוהה הוי מדין, ואפילו להחולקים על הרמב"ם היינו רק בחיובה אבל קיומה וענינה הוי לכו"ע מדין, וא"כ מתעסק דהוי דין דאורייתא ככה"ס כולה דמתעסק אינו כלום מדין, וכן הא דמלות לריכות כונה דנוהג בכל מלות התורה, הוי ג"כ דין עיכוב שלו מדין ואינה תפלה מדין, ע"כ לא יתפלל, משא"כ דין כונה של פירוש הדברים המסוים רק בתפלה הרי גם בתפלה עצמה אינו רק מתק"מ, וא"כ שפיר נוכל לומר כיון דמדאורייתא מיהא הויא תפלה ע"כ יתפלל גם בלא יכול לכוון זאת. ואך